

Acte van Seclusie, een gesouffleerd Cromwell Initiatief?

Johan de Witt mogelijk betrokken

Kees Olthof

Deeltijdstudent Geschiedenis

Studentnummer:3152855

Diplomatieke Praktijken in vroegmodern Europa

Inhoudsopgave

Inleiding	bladzijde 3
Stadhouderschap van Frederik Hendrik	bladzijde 5
Stadhouderschap van Willem II	bladzijde 8
De “Ware” Vrijheid	bladzijde 10
Positie van de Oranjes na Willem II	bladzijde 13
Cromwell en de Eerste Engelse Oorlog	bladzijde 15
Acte van Seclusie	bladzijde 18
Conclusie	bladzijde 24
Literatuurlijst	bladzijde 27

Inleiding

De zeventiende eeuw was voor de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden een periode van economische welvaart. De Hollanders waren overal op de wereld handel aan het drijven. De Verenigde Oost-Indische Compagnie was een belangrijke handelsorganisatie en zorgde voor veel rijkdom in de Republiek. Later werd deze eeuw wel de “Gouden Eeuw” genoemd vanwege de economische voorspoed en het belang van de Republiek in de wereld. Echter de 17de eeuw was voor de Republiek niet alleen een periode van voorspoed. De eerste helft werd gekenmerkt door de Opstand tegen de Spanjaarden. In 1648 kwam deze tot een einde door de Vrede van Munster. Tijdens de Opstand was de eenheid binnen de Republiek nogal eens ver te zoeken. Vanaf het begin van de 17de eeuw tot aan de vrede bestond een spanningsveld tussen de regenten uit voornamelijk de Staten van Holland en het Huis van Oranje. Een hoogtepunt van dit spanningsveld was de executie van de landsadvocaat Oldenbarnevelt in 1619.

Gedurende de periode van stadhouder Frederik Hendrik (1625-1647) kwam de stadhouder een aantal keren in botsing met de regenten. Na de Vrede van Munster bleef het spanningsveld tussen enerzijds de regenten en anderzijds de Oranjes bestaan met als voorlopig hoogtepunt de veldtocht van Willem II naar Amsterdam in 1650. Door zijn voortijdig overlijden in 1650 en het ontbreken van een opvolger kon de machtige positie van de Oranjes niet bestendig, laat staan uitgebouwd worden. De regenten zagen hierdoor hun kans schoon en in de Verenigde Vergadering van 1651 werd besloten om geen Oranje meer tot stadhouder en hoofd van het leger te benoemen. Het Eerste Stadhouderloze Tijdperk was geboren.

In deze periode was het in Europa ook niet rustig. De Republiek had zich gedurende de 17de eeuw ontwikkeld tot een belangrijke handelsnatie met een daarbij passende internationale machtspositie die veel voorspoed en welvaart leverde. De belangrijke handelspositie was vooral de Engelsen een steeds grotere doorn in het oog. Vanaf de beëindiging van de burgeroorlogen (1649) streefden zij naar een overname van deze machtspositie. Een eerste aanzet was het uitroepen van de Navigation Act (1651). Hierdoor werd het voor de Nederlanders moeilijker om handel met Engeland te drijven. Naar aanleiding van deze wet ontstond ten gevolge van een voor hedendaagse ogen futiliteit, maar toen een zeer belangrijk precedentiegeschil als een vlagincident de eerste van een aantal Engelse oorlogen. Gedurende deze Eerste Engelse oorlog (1652-1654) verloren de Nederlanders de ene na de andere slag. Aangezien oorlog veel geld kost en slecht is voor de handel wilden de Nederlanders graag vrede.

Gedurende de Eerste Engelse oorlog veranderde de politieke situatie in Engeland. Cromwell werd eind 1653 alleenheerser en wilde op zijn eigen voorwaarden vrede. Engeland raakte

economisch uitgeput en Cromwell wilde in plaats van onderlinge oorlog een verbond tussen Protestantse landen zodat het Katholicisme eendrachtig in Europa bestreden kon worden. Gedurende 1653 werden al vredesonderhandelingen tussen beide landen gevoerd, maar deze waren nog niet erg succesvol. Voor Cromwell was een belangrijke voorwaarde voor vrede dat de Oranjes nooit meer een hoge functie binnen de Republiek mochten krijgen. Cromwell stelde deze eis omdat een familieband bestond tussen de Oranjes en de door Cromwell onthoofde Karel I (Stuart). Hij was bang dat de Oranjes de Stuarts weer in Engeland aan de macht wilden brengen. Deze voorwaarde was een struikelblok in de onderhandelingen met de Staten-Generaal. Het was te danken aan de verdienste van de onderhandelaars van de Staten van Holland, Van Beverningk en Nieupoort, en de afgezanten van Cromwell dat door geheime onderhandelingen een vredesverdrag tussen beide landen afgesloten kon worden. Het resultaat van deze besprekingen was dat het vredesverdrag een geheime acte bevatte. Deze Acte van Seclusie, die in eerste instantie alleen maar door de Staten van Holland werd goedgekeurd, bevatte de regeling dat de Oranjes voor alle hoge posities in de Republiek uitgesloten werden. Toen deze acte in de Republiek bekend werd, gaf dit veel onrust. In vele pamfletten die in de Republiek verschenen werd meteen gesuggereerd dat deze acte door de regenten van Holland en met name door Johan de Witt geschreven was¹.

Deze discussie heeft de gemoederen tot in de 20ste eeuw bezig gehouden. Veel van de hedendaagse literatuur stelt geen vragen meer over het auteurschap van de Seclusie. Vanaf Geyl en Japikse tot aan Van der Plaat (2003) wordt Cromwell als auteur gezien². De meest recente literatuur bespreekt meer de mogelijke oorzaken van de Engelse Oorlog en de politieke dan wel ideologische ideeën van Johan de Witt³. In dit werkstuk wil ik de stelligheid van Cromwell als auteur van de acte doen wankelen door mij af te vragen op wiens initiatief deze acte is opgesteld door de politieke ontwikkelingen te bespreken die geleid hebben tot de politieke situatie van de Republiek ten tijde van de

---

¹ D. Grosheide, *Cromwell naar het Oordeel van zijn Nederlandse Tijdgenoten*, (Amsterdam, 1951), 89-93

² P. Geyl, *Oranje en Stuart, 1641-1672*, (Arnhem, 1963), 105

J. Israel, *De Republiek, 1477-1806*, (Franeker, 1996), 812-828

N. Japikse, *Johan de Witt*, (Amsterdam, 1915), 73

J.R. Jones, *The Anglo Dutch wars of the Seventeenth Century*, (London, 1996), 107-145

E.H. Kossmann, "The Dutch Republic", in: *The New Cambridge Modern History, V, The ascendancy of France, 1648-1688*, (Cambridge, 1969), 275-292

L. Panhuysen. *De Ware Vrijheid. De levens van Johan en Cornelis de Witt*, (Zwolle, 2005), 150-156

G. van der Plaat, *Eendracht als opdracht, Lieuwe van Aitzema's bijdrage aan het publieke debat in de zeventiende-eeuwse Republiek*, (Hilversum, 2003), 117

H.H. Rowen, *Johan de Witt, Staatsman van de 'Ware Vrijheid'*, (Leiden, 1985), 54-65

³ S. Groeneveld, "The English Civil Wars as a Cause of the First Anglo-Dutch War, 1640-1652". *The Historical Journal* 30(1987), 541-566

G. Rommelse, "Mercantilisme in de politieke ideologie van de Ware Vrijheid (1650-1672)", *Holland* 40(2008), 97-113

vredeonderhandelingen met Cromwell. Een deelvraag die ik in dit stuk probeer te beantwoorden is hoe het zover is gekomen dat de regenten van Holland mogelijk zelf aan de wieg van deze acte gestaan hebben en waarom zij bereid zijn geweest om met Cromwell hierover te onderhandelen. De positie van de Oranjes aan het begin van het stadhouderloze tijdperk en in hoeverre deze van invloed is geweest op de totstandkoming van de acte zal in een tweede deelvraag behandeld worden, om vervolgens in een derde deelvraag de houding van Cromwell in deze zaak te bespreken. Tevens zullen de redenen waarom menigeen denkt dat de regenten van Holland de acte niet geschreven hebben besproken worden. In de discussie wordt geprobeerd voor zover mogelijk een gefundeerd antwoord op de hoofdvraag te geven.

Stadhouderschap van Frederik Hendrik

Het Eerste Stadhouderloze Tijdperk (1650-1672) is niet zomaar ontstaan. Hieraan ten grondslag lag een politieke ontwikkeling in de Republiek. Vanaf het begin van de zeventiende eeuw bestond tussen de Oranjes, als stadhouders en hoge legerleiding, en de regenten van de Staten van Holland een strijd om de macht en de hierbij behorende soevereiniteit. De stadhouders en een groot deel van de provinciën vonden dat de uiteindelijke macht lag bij de Generaliteit (Staten Generaal en Raad van State gezamenlijk), maar de Staten van Holland vond dit liggen bij de afzonderlijke provinciën. Deze machtsstrijd heeft gedurende de eerste helft van de zeventiende eeuw geleid tot een aantal confrontaties. De eerste grote confrontatie vond plaats tussen Oldenbarnevelt (1547-1619) en prins Maurits (1567-1625). Deze confrontatie eindigde met de terechtstelling van Oldenbarnevelt in 1619. De historicus Van Deursen vraagt zich in zijn biografie over Maurits af of de uitkomst van deze confrontatie wel gezien moet worden als een overwinning van Maurits, '*De tragedie van Oldenbarnevelt was niet minder de tragedie van Maurits van Nassau*'⁴.

Na deze gebeurtenis bleef het allerminst rustig op dit gebied. Gedurende het stadhouderschap van Frederik Hendrik probeerde de stadhouder het stadhouderschap een meer monarchaal karakter te geven. Zo regelde Frederik Hendrik in 1631 dat zijn zoon Willem II (1626-1650), toen vijf jaar oud, de opvolger van zijn ambten werd. Voordat deze survivance werd afgesproken was Willem II in 1630 al benoemd tot generaal van de cavalerie. Vanaf 1631 had volgens Aitzema de buitenlandse politiek al veel trekken van een monarchie '*den heer prins van Oraigne tot dien eynde wiert geautoriseert: aen wien alleen dan daer van het rapport gheschiede*'⁵. Vanaf 1634 werd dit meer officieel vastgelegd. De besluiten over de buitenlandse politiek werden nu in

---

⁴ A. Th. van Deursen, *Maurits van Nassau 1567-1625, de winnaar die faalde*, (Amsterdam, 2005), 290

⁵ L. Aitzema, *Saken van state en oorlogh in ende omtrent de Vereenigde Nederlanden, beginnende met 't uytgaen van den trèves ende eyndigende 1669* (14 delen; 's-Gravenhage, 1657-1672), III, 1631, 532-533
Plaat, *Eendracht als opdracht*, 122

genotuleerde besogne vergaderingen genomen en hadden vanaf dat moment dezelfde kracht als waren ze genomen door een voltallige vergadering van de Staten-Generaal. Vanaf die tijd lag de politieke leiding bij de stadhouder. Deze werd geassisteerd door geheime commissies van de Staten-Generaal⁶.

De situatie werd uitgesproken toen in 1637 de Franse koning de titel Altesse aan Frederik Hendrik verleende. Velen dachten dat door deze daad de Franse koning wilde benadrukken dat het de voorkeur verdiende om de soevereiniteit aan de stadhouder over te dragen. Bijkomend was dat Frederik Hendrik zichzelf benoemde tot eerste edele van de Hollandse ridderschap. Het gezag van eerste lid der Staten van Holland kwam door deze benoeming naar hem toe. Door tevens veel van hem afhankelijke militairen als lid van de ridderschap te benoemen werd zijn macht nog meer vergroot⁷. De Staten-Generaal namen de hint van Frankrijk niet over. Daarentegen ontstond bij de Staten-Generaal de behoefte aan een tegenreactie. Deze kwam middels het ceremoniaal van 26 november van 1639. In dit ceremoniaal werd naast het beschrijven van alle rangen en titels ook het Haagse protocol beschreven. Volgens Poelhekke werd hier de irritatie van de Staten-Generaal duidelijk over de verhoging van de titel van de prins van Oranje duidelijk⁸.

De toenemende macht van Frederik Hendrik werd een doorn in het oog van de Staten van Holland. Tegen deze machtstoename begon men zich steeds sterker te verzetten met een aantal conflicten tussen beide als het gevolg. In 1638 ontstond een soevereiniteitsconflict tussen de Staten van Holland en de zes andere gewesten en Frederik Hendrik. Het betrof hier het vraagstuk waar recht gesproken mocht worden als een ambtenaar een eed had afgelegd op de generaliteit. Holland was van mening dat dit door de Staten gedaan moest worden, maar de anderen dachten dat dit bij de generaliteit lag. De andere provinciën vroegen de prins om te bemiddelen. Volgens Holland waren de zes niet bevoegd dit te doen omdat Holland als belangrijkste lid van de generaliteit tegen een bemiddeling door de prins was⁹.

Een ander conflict ging over de marine. Het beleid hierover was in handen van de Staten-Generaal, en in het bijzonder in handen van Holland en Zeeland. De financiering, opbouw, uitrusting en onderhoud van de oorlogsvloot waren in handen van admiraliteit. Aangezien in de republiek vijf admiraliteiten waren, was besluitvorming niet altijd even gemakkelijk. Frederik Hendrik zijn invloed op de besluitvorming vergroot door alles centraal te regelen. Een gevolg hiervan was dat de vloot alleen in Hellevoetsluis uitgerust mocht worden. Om dit voor elkaar te krijgen werden

---

⁶ *Ibidem* b

⁷ *Ibidem*, 124

⁸ J.J. Poelhekke, *Frederik Hendrik, Prins van Oranje, een biografisch drieluik*, (Zutphen, 1978), 475-481

⁹ *Plaat, Eendracht als opdracht*, 125

'schafmeesters' aangesteld. Deze speciale directeuren moesten hun geld om schepen uit te rusten direct van de gewesten krijgen. De beoogde efficiëntie kwam niet tot stand mede doordat Holland en Zeeland fel tegen werkten¹⁰. De Staten van Holland besloten daarop de schepen weer te laten toerusten in de eigen steden. Volgens de prins ging dit in tegen de Unie. Hij vond dat *'een provincie alleen in sake die generaliteyt concerneerde niet en behoorde te disponeeren. Maer die van Holland deden haer eygen sin'*¹¹. Holland gaf niet toe, waardoor een patstelling ontstond, die volgens de prins alleen door Amsterdam tot gehoorzaamheid te dwingen te doorbreken was. Vervolgens zou de rest van het gewest vanzelf volgen. Een commissie van tien gecommiteerden uit de Staten-Generaal en drie leden van de Raad van State werden naar Amsterdam gestuurd om de mening van de generaliteit aan Amsterdam kenbaar te maken. Het bezoek liep uit op een fiasco. De burgemeesters wensten de commissie niet te ontvangen omdat Amsterdam vond dat ieder gewest de absolute soevereiniteit over de eigen regeringszaken had. Zoals Van der Plaat weergeeft vond Amsterdam de Unie van Utrecht geen verbond tussen de generaliteit en ieder lid of stad van een bepaalde provincie, maar het was een gemeenschappelijk verbond tussen de verschillende provincies. Een delegatie sturen namens de generaliteit aan een particulier lid van een provincie werd dan ook gezien als een ongehoorde daad en duidde op regeringsverandering¹². Frederik Hendrik dreef het probleem niet op de spits omdat hij voor de oorlogvoering tegen Spanje de Staten van Holland nodig had, want zij brachten het merendeel van de benodigde financiën op¹³.

Een ander aspect van het monarchaal gedrag van Frederik Hendrik was dat hij streefde naar zoveel mogelijk macht. Toen in 1640 de Friese stadhouder Hendrik Casimir (1612-1640) het leven verloor bij de slag van Hulst wilde Frederik Hendrik heel graag het Friese stadhouderschap hebben. Dit was mede ingegeven door het feit dat op dat moment onderhandelingen met Engeland gevoerd werden over het huwelijk van Willem II met Mary Stuart (1632-1660), de dochter van de Engelse koning Karel I (1600-1649). Tijdens deze onderhandelingen verkondigde de delegatie vanuit de Republiek dat Frederik Hendrik wel het gezag van een soeverein had, maar niet de titel. Voor het buitenland was het dan ook vreemd dat iemand met de macht van een soeverein geen stadhouder van heel het land kon zijn. Om het stadhouderschap van Friesland en in Stad en Lande te verwerven stuurde de Staten-Generaal een afvaardiging naar beide gebieden om dit te regelen. Dit lukte maar ten dele omdat de broer van Hendrik Casimir, Willem Frederik, door de Staten van Friesland een dag voordat de

---

¹⁰ J.R. Bruijn, *Varend verleden. De Nederlandse oorlogsvloot in de zeventiende en achttiende eeuw*, (Amsterdam, 1998), 36-37

Aitzema, *Saken van state en oorlogh*, IV, b, 168

¹¹ Plaat, *Eendracht als opdracht*, 126

¹² *Ibidem*, 127-128

¹³ Aitzema, *'Anders is voor dien tijdt daer op niet gevolcht; prins Hendrik was bedacht ende sachtsinnigh'*, In: *Saken van state en oorlogh*, IV, b, 176 en 177-198

delegatie uit 's-Gravenhage arriveerde benoemd werd. Dit tot groot ongenoegen van Frederik Hendrik. In Stad en Lande werd hij wel stadhouder. Door dit alles ontstond een vete tussen de beide stadhouders die pas weer bijgelegd werd doordat Willem Frederik bij kinderloos overlijden zijn survivance overdroeg aan Willem II.

Door al deze ontwikkelingen was Holland bang geworden dat de gecommiteerden in de Staten-Generaal van alles zouden doen om de stadhouder te plezieren. Mogelijk kon dit de soevereiniteit van de Staten van Holland in gevaar brengen. Na veelvuldig overleg werd een verzoek uit 1638 van de Staten van Holland om de afgevaardigden met een instructie naar de Staten-Generaal te sturen in 1643 ingewilligd. Hierdoor moest voorkomen worden dat belangrijke zaken door een kleine groep vertrouwelingen van de prins werden afgehandeld. Verder wilde de Staten van Holland als soeverein van alles op de hoogte gehouden worden en niet teveel af laten hangen van hun afgevaardigden.

In de literatuur wordt deze periode gezien als een keerpunt in de machtsverhoudingen binnen de Republiek. Door de eensgezindheid van de Staten van Holland op dit moment kwam het politieke systeem van Frederik Hendrik aan het wankelen. Zowel Poelhekke, Blok als Israel zien het feit dat de gecommiteerden van Holland naar de Staten-Generaal toe gebonden waren aan een instructie als het belangrijkste keerpunt in de politiek in de Republiek. Zoals Van der Plaat zegt: *'effende de instructie het pad voor het toenemende overwicht van de Staten van Holland aan het eind van de jaren veertig'*¹⁴.

Doordat een overwicht van de Staten van Holland ontstond en de gezondheid van Frederik Hendrik afnam werd het mogelijk om vergaande vredesonderhandelingen met de Spanjaarden te kunnen voeren. Dit alles resulteerde in de vrede van Munster van 1648. Frederik Hendrik heeft dit niet meer meegemaakt. Hij overleed in 1647 en werd opgevolgd door zijn zoon Willem II. Deze zag liever dat de vrede niet tot stand kwam en dat een oorlog met Spanje gevoerd kon blijven worden.

Stadhoudersperiode van Willem II

Ook de stadhoudersperiode van Willem II (1647-1650) was geen rustige periode voor wat betreft de verhouding tussen de stadhouder en de Staten van Holland. Wederom werd deze periode gekenmerkt door een ernstig conflict over soevereiniteit.

Aangezien de belangrijkste taken van een stadhouder oorlogvoeren en het sluiten van vrede waren had de stadhouder na de Vrede van Munster geen belangrijke taken meer uit te voeren. Willem II is nooit een groot voorstander van de vrede geweest. Hij wilde mede door zijn angst dat zijn

---

¹⁴ Plaat, *Eendracht als opdracht*, 141

positie als kapitein-generaal in het gedrang zou komen graag doorgaan met oorlog voeren tegen de Spanjaarden. Vanaf 1646 vonden geheime onderhandelingen tussen de prins en kardinaal Mazarin (1602-1661) van Frankrijk plaats met het doel de vredesonderhandelingen te laten mislukken en zo een nieuwe oorlog met Spanje te kunnen voeren¹⁵. Om oorlog te kunnen voeren wilde Willem II een sterk leger behouden. Naast de oorlog tegen Spanje had Willem II een sterk leger nodig, want hij wilde de afzetting en onthoofding van zijn schoonvader Karel I, door Oliver Cromwell (1599-1658) in 1649, wreken.

De Republiek en vooral de Staten van Holland wilde in deze periode juist het leger verkleinen. De oorlog was een dure aangelegenheid en om deze te bekostigen moest de Republiek veel schulden maken. De Staten van Holland waren gedurende de gehele oorlog de grootste geldschieters van de Republiek. Deze uitgaven konden ze doen omdat zich in de steden van de Staten van Holland de buitenlandse handel concentreerde. Door deze handel werden de steden van Holland en in het bijzonder Amsterdam heel rijk. De kosten voor een leger in vredetijd wilden de Staten van Holland zo laag mogelijk houden omdat een leger niets opbrengt en alleen maar geld kost. Door soldaten te ontslaan en dus de uitgaven voor leger en marine naar beneden bij te stellen was het mogelijk geld over te houden. Hierdoor werd het voor de Staten van Holland mogelijk de oorlogsschulden sneller af te lossen.

Over mogelijke bezuinigingen op het leger en hun verschillende opvattingen hierover waren al voor het sluiten van de vrede discussies gaande tussen de prins en de Staten van Holland. Doordat geen oplossing gevonden werd en de schulden die Holland voor het leger moest maken steeds zwaarder werden, besloot Holland in 1648 een groot deel van het leger (drieduizend ruiters en achttienduizend voetknechten) te ontslaan. Dit tegen de wil van de zes andere gewesten en van de prins. Dit was het begin want Holland wilde steeds meer bezuinigen op het leger. De rest van de Republiek kreeg het hier steeds moeilijker mee. Op een gegeven moment ging het niet meer om de soldaten, maar over de vraag: mag Holland dit zomaar doen en wie is de baas? Of te wel: wie heeft de soevereiniteit¹⁶?

De prins had veel moeite met de gang van zaken. Hij was in het geheim bezig een plan te ontwikkelen om met behulp van het leger de steden in het gewest Holland weer in het gareel te krijgen. Als eerste onderdeel van dit plan vond een intimidatietoer langs allerlei steden in Holland plaats. De Staten-Generaal hadden door middel van een meerderheidsbesluit toestemming voor deze toer gegeven. Volgens Holland was zo een toer alleen maar mogelijk als hiertoe unaniem besloten was, maar voor de andere zes gewesten van de Staten-Generaal was een meerderheid voldoende. Het doel van de

---

¹⁵ Panhuysen, *De Ware Vrijheid*, 94

¹⁶ *Ibidem*, 95

rondgang was om de steden van Holland over te halen zich bij de meerderheid van de Staten-Generaal aan te sluiten en verkleining van het leger tegen te gaan. Volgens Panhuijsen heeft deze rondgang langs de steden van Holland niets opgelost, maar juist meer ergernis tot gevolg had¹⁷.

Een volgende stap in de strijd om de macht was dat de prins een aantal voorname regenten uit Holland gevangen had laten zetten in slot Loevestein. Raadspensionaris Cats (1577-1660) werd ontboden bij de prins en kreeg te horen dat naast de regenten op Loevestein ook nog eens twaalfduizend soldaten onder leiding van Willem Frederik op weg waren naar Amsterdam. Een inval in Amsterdam werd voorkomen doordat de tocht van Willem Fredrik opgemerkt werd. Hierdoor was het mogelijk de poorten op tijd te sluiten. Amsterdam werd omsingeld en de omringende steden boden Amsterdam geen hulp. Amsterdam gaf zich hierop gewonnen werd nu gedwongen om de standpunten van de prins wat betreft het leger uit te dragen. Holland moest zich neerleggen bij het militaire budget zoals het was vastgesteld op 15 juli 1650. Verder werd bepaald dat geen van de provincies zelfstandig het budget voor het leger mocht verminderen¹⁸. De discussie over de soevereiniteit was hardhandig door de prins gewonnen. De gebeurtenis werd later wel beschreven als een 'coup d'états' en werd bediscussieerd in pamfletten die in die tijd veel verschenen. Uit deze pamfletten bleek een gescheiden samenleving. Voor en tegenstanders van de actie van de prins bestookten elkaar. Geyl, Kossmann en Groenveld schreven over deze gebeurtenis dat het een heftige geestelijke reactie in het land veroorzaakte, maar volgens Van der Geest beschreef Aitzema (1600-1669) het als een noodzakelijke handeling in het belang van de eenheid van het land en van enige geestelijke reactie liet hij niets zien¹⁹.

De prins heeft niet lang van zijn overwinning kunnen genieten, want op 6 november 1650 stierf hij aan de pokken. Op het moment van overlijden van Willem II was zijn vrouw Mary Stuart hoogzwanger van hun eerste kind, zodat op dat moment geen opvolger voor handen was. Hierdoor was survivalance dus niet mogelijk. De Staten van Holland zagen hun kans meteen schoon en ijverden nu voor een stadhouderloos gezag.

De "Ware" Vrijheid

Om het machtsvacuüm niet te lang laten bestaan met de kans dat een bestuurlijke wanorde in de Republiek zou ontstaan moest snel opgetreden worden. De strijd waar het nu omging was volgens

---

¹⁷ *Ibidem*, 98

¹⁸ *Ibidem*, 98-103

¹⁹ Van der Plaat, *Eendracht als opdracht*, 156

P. Geyl, *Het stadhouderschap in de partij-literatuur onder de Witt*, (Amsterdam, 1947)

S. Groenveld, *De Prins voor Amsterdam. Reacties uit pamfletten op de aanslag van 1650*, (Bussum, 1967), 131-132

E.H. Kossmann, *Politieke theorie in het zeventiende-eeuwse Nederland*, (Amsterdam, 1960), 30

Geyl of 'de Oranjes de Republiek zouden kunnen meeslepen in hun oorlogspolitiek en of zij, na de oligarchie gebreideld te hebben, een autocratie zouden kunnen stichten naar het voorbeeld van zovele die het toenmalige Europa te aanschouwen kreeg'²⁰. Voor het begin van 1651 hadden de Staten van Holland het ambt van stadhouder uitgehold. Veel van de bevoegdheden die de stadhouder eerst toebehoorden, zoals het benoemingsrecht van hoge legerofficieren en de 'magistraatbestelling', waren door Holland toegeëigend²¹.

Met de dood van Willem II was de Oranjepartij niet verdwenen. Veel aanhangers van de Oranjes zaten nog op allerlei belangrijke posten en konden op deze manier hun invloed doen gelden. Om deze macht te omzeilen werd door de Staten van Holland gezorgd dat de 'Grote Vergadering' bijeen geroepen werd. Aan deze vergadering namen niet de normaal gecommitteerden deel, maar onafhankelijke mannen. Van januari tot en met augustus 1651 duurde deze vergadering en hierin werd besloten dat een Oranje niet meer als stadhouder en opperbevelhebber benoemd mocht worden, maar ook tot complete amnestie voor de daders van 1650²².

Vanaf dat moment waaide een andere wind in de Republiek. De macht kwam nu te liggen bij de Statenvergadering van Holland en haar regenten. De politiek, die de regenten van Holland voorstonden, was die van de "Ware" Vrijheid. Hiermee werd een vrijheid bedoeld die meer is dan de bevrijding van de Spanjaarden alleen. Het is de vrijheid van een verdraagzame cultuur. Gekenmerkt door weinig bemoeienis van de overheid met de dagelijkse gang van zaken. Zo bestond in de steden en in de provincies geen repressief apparaat. Een beperkte godsdienstvrijheid was ook aanwezig²³. De "Ware" Vrijheid kan gezien worden als het voorlopig republikeinse hoogtepunt van de politieke strijd in de Republiek vanaf Oldenbarnevelt. Al stelt Rommelse dat het begin van de republikeinse traditie al gezien kan worden aan het begin van de Opstand²⁴. De "Ware" Vrijheid baseert zich op de vroege Romeinse Republiek. Net zoals de Romeinen van de vroege Republiek waren de voorstanders van de "Ware" Vrijheid antimonarchaal. De vorst liet zich namelijk teveel leiden door zijn eigen belangen en die van de dynastie en vergat dan de belangen van de staat. Bij een monarchie hangt alles af van de wil van één persoon²⁵. Johan de Witt (1625-1672) stelde in zijn deductie dat niemand

---

²⁰ Geyl, *Oranje en Stuart*, 69

²¹ Panhuysen, *De Ware Vrijheid*, 111-112. Magistraatbestelling hield in dat de stadhouder voorafgaand aan de magistraatverkiezing op een lijst van tweetallen de persoon van voorkeur al aangestreept had en hierdoor kon hij door hem ongewenste personen uit het stadsbestuur weren. Door dit voorrecht nu naar Holland over te hevelen kon Holland zelf bepalen wie van hun getrouwen aan de verkiezingen meededen. Dit gaf een aanzienlijke vergroting van stedelijke en gewestelijke macht.

²² Geyl, *Oranje en Stuart*, 70

²³ Panhuysen, *De Ware Vrijheid*, 199

²⁴ Rommelse, "Mercantilisme in de politieke ideologie", 99

²⁵ J.C. Boogman, "De raison d'état politicus Johan de Witt", *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 90 (1975) 379-407, aldaar 391

door geboorte het recht heeft op een bepaalde positie. Hij stelde in dit manifest ook de vraag of iemand beknot werd in zijn vrijheid als de Oranjes uitgesloten werden van bepaalde functies. Dat is volgens De Witt niet het geval want: *'Doordat iemand voor het herstel van ontelbare vrijheden en voor het behoud van de eigen ziel iets opgeeft dat minder belangrijk is, dan heeft hij niet zijn vrijheid opgegeven'*. In hetzelfde hoofdstuk stelde hij naar aanleiding van het feit dat sommige provincies graag de hoge functies overzagen gaan van vader op zoon, *'hoe kan er een vrije keuze zijn als de hoogste functies aan kinderen worden gegeven?'*²⁶. Verderop gaf De Witt een aantal voorbeelden waaruit naar voren kwam dat het overerven van bepaalde functies gevaarlijk was voor een republiek. In de geschiedenis zijn ontelbare voorbeelden voorhanden waar gewone kapiteins of gouverneurs zich opwerkten tot soeverein. Deze ontwikkelingen leidden meestal tot de ondergang van de republiek. Bij goede republikeinen was een machtsconcentratie in een persoon niet aanwezig *'de Republikeinen die nooit de hoogste waardigheid hand in hand lieten gaan met militaire macht. Daar had niemand de hoogste macht zonder partner, of daar werden nooit enige aanstellingen voor langere tijd gedaan'*²⁷.

De Witt als vooraanstaand pleitbezorger van de "Ware" Vrijheid was een voorstander van een aristocratische republiek. Deze republiekvorm kon alleen maar goed opkomen voor de belangen van haar onderdanen. De goede opleiding van de regenten die opgeleid waren volgens de leer van Aristoteles, waar de rede heel belangrijk was, konden het best het algemeen belang in de gaten houden. Zij konden ook als enige de werkelijke vrijheid van de staat en haar inwoners garanderen²⁸. In het kader van deze redenering moet ook de Acte van Seclusie gezien worden. Het was een uitgelezen mogelijkheid om de bestaande staatsvorm te legitimeren en de macht te behouden. Aangezien de Oranjes over een grote aanhang in de republiek beschikten was onrust naar aanleiding van de Acte zeker te verwachten. Op deze manier kon de schuld van het verwijderen van de Oranjes uit het politieke centrum bij de Engelsen gelegd worden waarmee mogelijk gehoopt werd dat de binnenlandse onrust beperkt zou blijven.

Konden de Oranjes hier wat tegen inbrengen of was hun positie te zwak of te verdeeld om hier krachtdadig tegen op te treden?

---

²⁶ S. ter Braake. *Manifest van de ware vrijheid. De Deductie van Johan de Witt uit 1654*, (Arnhem, 2009), Deel 2, hoofdstuk 1, 124-128

²⁷ *Ibidem*, 134

²⁸ Rommelse, "Mercantilisme", 97-113, aldaar 104. De res publica van de Ware Vrijheid was daarom in de ogen van de republikeinen de ultieme bekroning van de op de Habsburgers bevochten vrijheid.

Positie van de Oranjes na Willem II

Toen Willem II op 8 november 1650 overleed was zijn vrouw, Mary Stuart, hoogzwanger van hun eerste kind. Het was voor zijn overlijden daarom niet mogelijk geweest om een opvolger voor zichzelf te benoemen uit het geslacht Oranje. Wel had Willem II een ontwerp van een testament nagelaten. In dit niet ondertekende testament bepaalde hij dat bij de geboorte van een zoon de volgende personen als voogden zouden optreden: zijn moeder Mary Stuart, de prinses Royaal, en enkele leden van de Staten-Generaal²⁹. Tussen Mary Stuart en Amalia van Solms (1602-1675), de prinses Douairière, was de onderlinge band nooit erg hecht. Aangezien Mary Stuart een dochter van de Engelse koning Karel I was en Amalia van Solms maar een voormalige hofdame van koningin Elisabeth vond ze zich erg verheven boven haar schoonmoeder. Dat Mary haar afkomst belangrijk vond blijkt wel uit het volgende. In 1646 trouwde de dochter van Amalia, Louise Henriette, met de keurvorst van Brandenburg. Door dit huwelijk kreeg zij precedentiële voorrang boven Mary die ondanks haar koninklijke geboorte alleen maar prinses van Oranje was. Mary weigerde hierom de plechtigheid en het bijbehorende feest te bezoeken³⁰. Deze opstelling heeft bij Amalia veel kwaad bloed gezet.

Een belangrijke uiting voor hun onderlinge relatie was de geboorte van Mary's zoon, 8 dagen na de dood van Willem II. Na de geboorte van de jongen ontstond een heftige discussie tussen beide vrouwen over de te geven naam. Mary stelde de belangen van de Stuarts, mn die van Karel II (1630-1685), boven die van de Oranjes en wilde de jongen naar haar broer Karel vernoemen. Zij vond herstel van de macht van de Stuarts in Engeland een absolute voorwaarde voor het machtsherstel van haar zoon³¹. Amalia echter vond de belangen van de Oranjefamilie het belangrijkste. Amalia schatte in dat het vernoemen van haar kleinzoon naar een Stuart, de kans op het verkrijgen van een belangrijke functie in de Republiek zou verkleinen, want een nauwe verbintenis met de Stuarts zou de regenten in met name Holland de stuipen op het lijf jagen³². Amalia won deze strijd. De jongen werd als Willem Hendrik gedoopt.

Een bijkomende belangrijke kwestie was dat Mary het niet ondertekende testament bestreed. Zij wilde als enige de voogdij over haar zoon en als bestuurder van zijn goederen erkend worden. Dit was tegen het zere been van Amalia, die bang was dat Mary het vermogen van de Oranjes aan zou wenden voor de steun aan haar broer. Zij wilde om dit te voorkomen dat ook voogden van vaderskant benoemd zouden worden. Zij werd hierin gesteund door haar schoonzoon

---

²⁹ B.J. Veeze, *De raad van de prinsen van Oranje tijdens de minderwaardigheid van Willem III 1650-1668*, (Assen 1932), 12

³⁰ Geyl, *Oranje en Stuart*, 64

³¹ J. Miller, *James II: A study in kingship*, (Hove,1978), 8

³² W. Troost, *Stadhouder-koning Willem III, een politieke bibliografie*, (Hilversum, 2001), 37

Frederik Willem (1620-1688), de keurvorst van Brandenburg, die door zijn huwelijk ook belangen had bij de Oranjes en hun bezittingen³³. De strijd om de voogdij werd door een gerechtelijke uitspraak van de Hoge Raad beslecht in het voordeel van Amalia. De aanspraken van de familie aan vaders kant werden erkend en op 13 augustus 1651 besliste de Hoge Raad dat naast Mary Stuart ook Amalia van Solms en de keurvorst van Brandenburg voogd zouden zijn. Mary Stuart had een stem en de beide anderen hadden samen een stem en gezamenlijk moesten ze het opperbestuur over de domeinen uitoefenen³⁴. Beheer van de domeinen werd uitgevoerd door de raad van prins van Oranje.

Volgens Geyl bestond in principe geen verschil tussen de politiek van Amalia en haar schoondochter Mary. Het verschil moest gezien worden in een onderscheid tussen beweegredenen en uiterlijk vertoon. De beweegredenen waren voornamelijk gericht tegen een vertrouweling van Mary, de heer Heenvliet³⁵. Deze heer had Mary opgestookt tegen Amalia in het geschil van de voogdij omdat hij bang was zijn vertrouwde positie te verliezen als haar schoonmoeder aan de macht zou komen³⁶. Gevolg van deze onderlinge twisten was wel dat beiden hun best deden om in een goed blaadje te komen bij de Staten van Holland, hun tegenstander, om zo steun te krijgen voor hun standpunt³⁷. Ondanks hun onderlinge strijd is het nooit de bedoeling van één van de partijen geweest om de band met de Engelse royalisten te verbreken. De angst dat het fortuin van de Oranjes door Mary Stuart naar haar broers overgeheveld zou worden bleek niet bewaarheid te worden in de eerste jaren na het overlijden van Willem II³⁸. Het is gedurende deze schermutselingen nooit de bedoeling van een van de partijen geweest om de verbinding met de Engelse royalisten te verbreken.

Later stelde Mary Stuart wel veel op het spel door haar broer Karel II te steunen en minder voor de belangen van haar zoon op te komen. Dat dit zo kon gebeuren is volgens Geyl wel heel bedenkelijk en niet verwonderlijk dat aanhangers van de Oranjes de aanspraken van Amalia voor lieten gaan: *'vanuit nationaal belang het in elk geval hoogst bedenkelijk is dat de macht en de invloed van Oranje in handen was geraakt van een jonge vrouw van generlei persoonlijke bekwaamheid, maar met een ruim aandeel van de koppigheid als van de lichtzinnigheid der Stuarts. Een vrouw die een weldra weer voortvluchtige Engelse Koning als het hoofd van haar huis erkende en om zijn bevelen vroeg, die zich Engelse voelde, bij voorkeur Engels sprak en anders Frans; ja, met de jaren*

---

³³ *Ibidem*, 37-38

³⁴ *Ibidem*, 38

³⁵ Sir Edward Nicholas, een van de voornaamste Engelse royalisten, die zich in deze jaren in Den Haag bevindt, noemt de voornaamste reden voor de actie van Amalia haar haat tegen Heenvliet: Chiefly out of a very great dislike to Monsr. Heenvliet: Nicholas Papers, I 220.

Geyl, *Oranje en Stuart*, 66

³⁶ Geyl, *Oranje en Stuart*, 65

³⁷ *Ibidem*, 66

³⁸ *Ibidem*, 66-67

*begon zij meer en meer haat tegen land en volk van haar zoon te koesteren en stelde tevens de afhankelijkheid van de vrienden van haar geslacht op een zware proef door haar onverschilligheid en haar kille hoogmoed*³⁹.

Door al deze onrust tussen de prinses Douairière en de prinses Royaal en rondom de voogdij over de pasgeborene werden de leiders van de Oranje partij in een kwaad daglicht gesteld en werd haar kracht tot actie verlamd. Hierbij kwam ook nog dat de politiek van de prinses Royaal en haar raadslieden heel erg steunde op de Staten van Holland en zij niet bereid was om gebruik te maken van de revolutionaire neigingen van het volk. Het ging zelfs zover dat zij liever wedijverden om de gunst van De Witt dan van harte tegen hem samen te werken⁴⁰. Van enige oppositionele leiding van beide dames kon daarom ook geen sprake zijn.

Kortom voor enige werkelijke oppositie van de leiding van de Oranjepartij hoefden de aanhangers van de “Ware” Vrijheid, waaronder de regenten van Holland, niet echt bevreesd te zijn. Waar ze zich wel zorgen over maakten waren de toenemende spanningen tussen de Republiek en de Engelsen. Deze leidden in 1652 tot het begin van de Eerste Engelse Oorlog (1652-1654).

Cromwell en de Eerste Engelse Oorlog

In de jaren voor de oorlog waren tussen beide landen al lang spanningen voelbaar. In 1642, tijdens het bewind van Karel I, stuurde het grote parlement de afgezant Strickland naar de Republiek met als doel de mogelijkheid van een Unie tussen beide landen te bespreken. De Staten van Holland stonden hier niet negatief tegen over, maar de Staten-Generaal wilden Strickland niet ontvangen.

Na de val van Karel I in 1649 kwam de Commonwealth onder leiding van Oliver Cromwell tot stand. Tussen 1649 en 1651 hebben de Engelsen wederom geprobeerd een Unie met de Republiek te vormen. Dit werd door de steun van Willem II aan de Stuarts en de Schotten tegen gehouden⁴¹. Door de dood van Willem II veranderde een hoop. Het Engelse parlement, Rompparlement genoemd, wilde in 1651 net als het parlement in 1642 een Unie met de Republiek. In de ogen van de Engelsen was een bondgenootschap noodzakelijk omdat zo een invasie van Schotland en Ierland vanuit de Republiek door Karel II voorkomen kon worden. Ook werd op deze manier vermeden dat de

---

³⁹ *Ibidem*, 67

⁴⁰ *Ibidem*, 108. Hierbij constateerde Geyl dat de prinsessen elkaar het licht inde ogen niet gunden en dat zelfs een Franse gezant opmerkte ‘*een grote onderworpenheid aan de Staten aan de dag legden*’, en ‘*Als staaltje van het onderling wantrouwen dat de daadkracht van de hele partij verlamde, diende slechts het bericht dat sommigen de oude Prinses van verdachten, dat zij haar schoondochter opzette tot haar protesten en klachten met geen andere bedoeling dan om haar bij de Staten gehaat te maken; misschien zouden die haar dan ten laatste het land uitwijzen, zodat zij, Amalia, in het onbestreden bezit zou blijven haar kleinzoon en al wat hij waard was*’.

⁴¹ Jones, *The Anglo-Dutch Wars*, 82

gemeenschap van gevluchte aanhangers van de koning zich veilig waanden in de Republiek en zich hier gingen vestigen. De Nederlanders wilden graag een einde aan de onderlinge vijandigheid op het gebied van de handel. De Engelsen gingen hier niet op in en vertrokken uit de Republiek zonder verdrag⁴². De Republiek wilde een heroverweging van de Navigation Act. In deze wet werd naast de omvang van de Engelse territoriale wateren ook bepaald dat alleen schepen Engelse havens mochten aandoen die vracht vervoerden uit het eigen land. Bovendien moesten buitenlandse schepen als groet de vlag laten zakken als een Engels schip in zicht kwam. Cromwell heeft een herziening van de wet niet willen overwegen. De Engelsen bleven zich het recht toe-eigenen dat schepen van de Republiek doorzocht mochten worden op goederen niet komend uit de Republiek en dat deze ook in beslag genomen mochten worden⁴³.

Volgens Jones hadden de Engelsen bij deze missie, die tot doel had het in stand houden van de religie en de vrijheid in beide landen, een aantal inschattingfouten gemaakt. De protestantse religie was geen bindende factor, want veel predikanten in de Republiek waren pro-Oranje en ook werd de religieuze tolerantie in Engeland niet erg gewaardeerd in de Republiek. Verder dacht de Republiek dat door de vrede van Münster en de dood van Willem II geen steun van een bondgenoot meer nodig was. In de Republiek heerste ook de vrees dat steun aan de koningsmoordenaars mogelijk zou leiden tot vijandigheden van de tegenstanders van de Commonwealth richting de Republiek. Bovendien werd het begrip vrijheid in beide landen anders geïnterpreteerd. De 'Ware' Vrijheid in de republiek was veel lossier dan de strak geregisseerde overheidsbemoediging in Engeland. Een vrees van de Republiek was trouwens ook door Cromwell net zo behandeld te worden als de Ieren en de Schotten. Daarenboven heerste in de Republiek het beeld dat door een Unie de Engelsen door verschil in grootte, bevolkingsaantal en natuurlijke middelen de Republiek zouden overschaduwen⁴⁴.

Het uitbreken van de Eerste Engelse oorlog in 1652 begon met een vlagincident. Tromp (1598-1653) vergat in 1652 de Engelse bevelhebber Blake te groeten, waardoor onderlinge beroering ontstond en een schotenwisseling volgde. Ondanks verwoede pogingen om het een en ander goed te praten lukte dat niet en verklaarde Engeland in de zomer van 1652 de Republiek de oorlog. De Eerste Engelse Oorlog was een zeeoorlog. De zeeslagen die tussen beide landen geleverd werden eindigden steeds in een overwinning voor de Engelsen.

De handel was erg belangrijk voor de Staten van Holland. Aangezien deze heel sterk beïnvloed werd door de oorlog was een vrede voor Holland erg wenselijk. Een mogelijk vergelijk

---

⁴² T. Venning, *Cromwellian Foreign Policy*, (London, 1995), 154-155

⁴³ *Ibidem*, 155

⁴⁴ Jones, *The Anglo-Dutch Wars*, 84

tussen beide landen kwam dichterbij toen in de zomer van 1653 Holland besloot dat geen buitenlandse vorst de provincie in mocht. Hierdoor werd een coalitie tussen Karel II en de Oranjepartij zeer bemoeilijkt⁴⁵.

Een probleem bij de beoordeling van Cromwell gedurende de eerste jaren van zijn bewind was zijn onbetrouwbaarheid⁴⁶. Of Cromwell aansprakelijk was voor het ontstaan van de oorlog, was voor de historicus Aitzema niet direct duidelijk, maar hij vond wel dat Cromwell neigde naar oorlog⁴⁷. Aan de andere kant beschrijft Venning dat Cromwell zelfs een niet officiële missie van Gerbier steunde met als doel het streven naar vrede⁴⁸.

Dat toch vanaf eind van 1653 vooruitgang geboekt werden in het vredesproces kwam doordat zich in Engeland in die periode bestuurlijke veranderingen hadden voorgedaan. In april 1653 werd het Rompparlement vervangen door het Barebones parlement. Dit bevatte veel radicalen die de oorlog wilden voortzetten en hiermee de ondergang van de Republiek als handelsnatie wilden bewerkstelligen⁴⁹. Dit parlement deed eind 1653 'vrijwillig' afstand van haar macht en toen trok Cromwell alle macht naar zich toe. Dit was het ontstaan van het Protectoraat. Hierdoor kregen de gematigde politieke ideeën van Cromwell de overhand. Deze verandering had ook een aantal gevolgen voor de Nederlanders. De meest vooraanstaande aanhangers van een Unie met de Republiek werden vervangen. Bovendien leidde het tot een verminderde basis waarop Cromwell kon steunen. Een nieuwe aanval op zee werd daardoor minder waarschijnlijk omdat dit zou leiden tot het heffen van nieuwe belastingen⁵⁰. Daarnaast was de behoefte aan vrede in beide landen groot omdat beide landen financieel uitgeput waren. Door de veranderde politieke situatie in Engeland dachten de onderhandelaars van de Republiek dat een vredesverdrag onder mildere voorwaarden mogelijk was. Voor Cromwell was in het bijzonder de veiligheid van de Commonwealth van belang. Hij wilde de Navigation Act niet afschaffen omdat hij vond dat een uitbreiding van de handel van Engeland noodzakelijk was. Tevens accepteerde hij dat de handel de *salus populi* voor de Republiek was en dus heel erg belangrijk. Haar bestaansrecht hing ervan af. Bovendien zou een vrede onder zeer strenge voorwaarden de kans op een zoektocht van de Republiek naar bondgenoten vergroten. Mocht de

---

⁴⁵ *Ibidem*, 73

⁴⁶ *Ibidem*, 85: '*Cromwell used his entire repertoire of idiosyncrasies to keep them baffed: he offered concessions but then behaved as if he had not done so; he engaged an endless heart-to heart conversations, often accompanied by prayers end floods of tears*'

⁴⁷ Grosheide, *Cromwell*, 235-237

⁴⁸ Venning, *Cromwellian Foreign Policy*, 155

⁴⁹ Jones, *The Anglo-Dutch Wars*, 137: '*The fanatic party proved to be violently anti-Dutch, condemning them from worshipping Mammon by their pursuit of material wealth, and equated the Dutch Reformed Church with the defeated Presbyterians in England and Scotland whose establishment they possessed to demolish by the abolition of titles, universities and learned ministry*'

⁵⁰ Venning, *Cromwellian Foreign Policy*, 163-164

Republiek deze vinden dan was de kans groot dat de oorlog voortgezet werd. Daarnaast bestond de kans dat bij het voortzetten van de oorlog de onrust, die in de Republiek die al heerste vanaf de zomer van 1653, zou leiden tot het omverwerpen van de het bestaande bewind. Met als gevolg dat een regering met de Oranjes aan het hoofd geïnstalleerd zou worden⁵¹.

Zowel de Staatsgezinden als de Oranjegezinden in de Republiek hadden het idee dat Cromwell niet geïnteresseerd was in vrede omdat de onderhandelingen zo lang duurden. Gezien het voorgaande moet dit negatief beantwoordt worden. Aitzema zei hierover: ' *Cromwell bedroog hen niet met de onderhandelingen maar in hun verwachtingen*⁵². Bovendien bleek uit geheime briefwisseling met Thurloe dat Cromwell zelfs bereid was een aantal voorwaarden, hoogte van de schadevergoedingen en zelfs de Acte van Seclusie, te willen laten vallen voor het verkrijgen van vrede⁵³.

Nadat het vredesverdrag tussen Engeland en de Republiek (Vrede van Westminster) bekend werd met daarin een geheime overeenkomst (artikel 12: de Acte van Seclusie) tussen Holland en Engeland, werd door velen meteen de raadspensionaris van Holland, Johan de Witt, als schrijver van deze Acte gezien⁵⁴.

De Acte van Seclusie

De totstandkoming van de Acte was niet zomaar geregeld. In de Republiek was de Oranjepartij tegen de voorgenomen uitsluiting van de Oranjes. Zij waren zelfs bezig om de prins tot stadhouder dan wel kapitein-generaal te benoemen. Binnen de Staten van Holland lieten de tegenstanders van de Acte hun protesten vastleggen in de notulen van de vergaderingen⁵⁵. Normaliter vond de besluitvorming in de Republiek en dus ook binnen de Staten van Holland plaats door unanimiteit, maar gegeven de oppositie binnen Holland werd hiervan nu afgeweken. Vanwege de vrees dat de vrede anders niet bereikt werd, werd op 4 mei 1654 door de Staten van Holland besloten dat een meerderheid van

---

⁵¹ *Ibidem*, 85-86

⁵² Grosheide, *Cromwell*, 236

⁵³ *Ibidem*, Grosheide stelde dat Cromwell deed aan dubbele misleiding. Hij wilde tegen de eerder uitgesproken verwachtingen van de Nederlanders weldegelijk vrede en was zelfs geneigd de geëiste genoegdoening te laten vallen. Hij was zelfs bereid om het oorspronkelijke stuk over de Prins terug te komen.

⁵⁴ J.W. van Sypesteyn, *Geschiedkundige Bijdragen, tweede aflevering*, ('s-Gravenhage, 1865), 4

⁵⁵ Sypesteyn, *Geschiedkundige Bijdragen*, Bijlagen, 47:

Brief van Johan de Witt aan Van Beverningk en Nieupoort 5 mei 1654: ' *De saecke heeft sich op voorschreven naedere deliberatie soodaenich toegedraegen, dat de leden van Haerlem, van Leyden, van Enckhuysen en van Edam, ingevolge het besluit op den voorschreven eersten deses gemaect, eerst en alvorens naeder gesommeert syn, haer aengaende, 't passeren van de voorschreven acte, negativelyck hebben verclaert, alle, doch insonderheyt de twee eersten, met grote animeushey, soo verre, dat d'opgem. twee leden oock haer seer misnoecht hebben getoont over en ter saecke van dat UEd...., Haege, den 5en Mey 1654*'

stemmen voldoende was voor de goedkeuring van het vredesverdrag en de hierbij horende Acte van Seclusie.

Voor de Republiek was de toestand in 1653 niet erg rooskleurig. Dit gold zeker ook voor Holland als grootste geldschieter. Om handelstechnische redenen wilde de Republiek vrede. Oorlogvoeren kost veel geld en de inkomsten zijn tijdens een oorlog veel minder. Daarbij kwam dat door de oorlog en de nederlagen veel onrust in de Republiek ontstond. De bevolking uitte de wens dat een Oranje weer als stadhouder en als legerleider benoemd zou worden⁵⁶. De beste manier om de onrust onder het volk weg te nemen was om vrede te sluiten. Om over de vrede te onderhandelen hadden de Staten-Generaal in de zomer van 1653 besloten om een afvaardiging naar Engeland te sturen. De afvaardiging bestond naast de afgevaardigden van Holland, Van Beverningk en Nieupoort, uit Van der Perre en Jongestal namens de provincies Zeeland en Friesland. Gedurende de eerste twee weken van augustus waren de vier afgevaardigden in Londen. Hierna gingen Nieupoort en Jongestal terug naar de Republiek om begin november 1653 weer terug te keren in Londen. Op 8 november werd het viertal door de Engelsen ontvangen. Tijdens deze bijeenkomst ontvingen ze een concept vredesverdrag bestaande uit 27 artikelen. Het 12de artikel behelsde de uitsluiting van de Oranjes als stadhouder en legerleider.

Van Beverningk vertelde dat hij tijdens de afwezigheid van de twee een ontmoeting met Cromwell gehad had. Dat was een mooie gelegenheid om de uitsluiting van de Oranjes met Cromwell te bespreken. Mocht dat gebeurd zijn dan was dat volgens Sypesteyn zeker in overleg geweest met De Witt⁵⁷. Dit werd weerlegd door een brief van De Witt aan Van Beverningk en Nieupoort van 2 januari 1654⁵⁸. Volgens Sypesteyn zou de brief anders gesteld zijn als de Akte door De Witt aan Cromwell voorgesteld zou zijn en zou De Witt in de vertrouwelijke brief aan Van Beverningk van 3 maart 1654 niet gezegd hebben dat: *'niet zonder merkelijke bekommering zijne gedachten continuelijk liet gaan'*⁵⁹.

De Staten-Generaal gingen niet akkoord met artikel 12 van het verdrag. De Engelsen probeerden het toen als geheim artikel toe te voegen. Dit kon ook niet de goedkeuring van de Staten-Generaal wegdragen. Van Beverningk schrijft in zijn verslag dat Cromwell op 6 januari met klem heeft verzocht niet af te zien van het 12de artikel. Het was voor Cromwell zo belangrijk dat hij aan Van Beverningk zou hebben meegedeeld dat hij tevreden zou zijn als alleen Holland met dit artikel akkoord zou

---

⁵⁶ Geyl, *Oranje en Stuart*, 80-99

⁵⁷ Sypesteyn, *Geschiedkundige Bijdragen*, 24

⁵⁸ *Ibidem*, Bijlagen, 5-6: *' Ick moet bekennen, dat het poinet van den Prince van Oraigne my, nevens UEd. Te hoochste becommert'*

⁵⁹ *Ibidem*, 25

gaan⁶⁰. Om van artikel 12 af te komen kwam de Republiek toen met het voorstel om een temperament aan het verdrag toe te voegen. Hierin stond niet een gedwongen uitsluiting van de Oranjes, maar wel dat alle hoge staatsambtenaren op het vredesverdrag moesten zweren.

De Witt was door de beide Hollandse afgezanten in januari al ingelicht dat Cromwell waarschijnlijk geen genoegen met dit temperament zou nemen. Hij stuurde daarom Van Beverningk in het geheim alweer snel naar Engeland om met Cromwell verder te onderhandelen over de problemen rondom artikel 12⁶¹. Hieruit moet geconcludeerd worden dat Van Beverningk niet optrad namens de Republiek of de Staten van Holland, maar als vertegenwoordiger van de raadspensionaris⁶². Toen bleek dat Cromwell vast bleef houden aan het artikel besloot De Witt de geheime acte pas openbaar te maken nadat beide partijen het verdrag geratificeerd hadden. Aangezien Cromwell wel eiste dat de Staten van Holland met het verdrag instemden bracht De Witt het voorstel op 15 april 1654 in bij de Staten van Holland. Hij had toen geen hoop meer dat Cromwell van gedachten zou veranderen⁶³. Zoals eerder vermeld werd het verdrag door de Staten van Holland op 4 mei aangenomen. Doordat geheime onderhandelingen in de Staten van Holland niet lang geheim bleven, kwam de rest van de Republiek al snel achter de ware inhoud van het verdrag. In allerijl werd daarom door de Staten-Generaal hierover onderhandeld. Na deze vergadering besloten de Staten-Generaal om de afgezanten in Londen geen toestemming te geven om het verdrag aan Cromwell voor te leggen. De brief die deze boodschap bevatte werd door De Witt in spijkerschrift opgesteld. Hierdoor moest deze brief in Londen eerst omgezet worden waardoor de Hollandse afgezanten de tijd kregen om Cromwell het verdrag te laten ratificeren⁶⁴

Vlak na het openbaar worden van de acte werd al gedacht dat de regenten van Holland en met name Johan de Witt hier achter zaten. Bij Willem Frederik bestond deze gedachte zeker. Hij werd door de Friese afgezant bij vredesonderhandelingen, Jongest al, op de hoogte gehouden. In brieven meldde Jongest al dat geheime onderhandelingen tussen Cromwell en de beide Hollandse afgezanten, Van Beverningk en Nieuport, gevoerd werden⁶⁵. Dit heeft hij later ook aan de Heere Hoog Mogenden

---

⁶⁰ *Ibidem*, 28

⁶¹ Geyl, *Oranje en Stuart*, 105

⁶² Sypesteyn, *Geschiedkundige Bijdragen*, 30

⁶³ *Ibidem*, Bijlagen, 34

Brief van Johan de Witt aan Van Beverningk 23 april 1654: '...daeruyt geen groot vertrouwen te connen scheppen van veranderinge in beter, raeckende het bewuste point...'

⁶⁴ *Ibidem*, 53

⁶⁵ *Ibidem*, Bijlagen, 70-71:

Brief van De Witt aan Van Beverningk en Nieuport 26 mei 1654: '*de Princesse-Douairière d'oude heeft onder anderen geseyt, in 't seecker geïnformeert te wesen, dat Ued., 's nachts naerdat Ued. Hadde ontfangen de bekende acte van haar Ed. Groot Mo. soude hebben gesproocken met den Heere Protector, daerby voegende, 't selve niet te hebben uit den Heere Jongest al, maer uit een correspondent die in 't hoff van den Heere Protector seer familier is'*

van de Staten-Generaal verklaard⁶⁶. Dit werd nog versterkt toen bekend werd dat de Hollandse afgezanten in Londen al in het bezit waren van een ondertekend vredesverdrag voordat de Staten-Generaal over het verdrag hadden vergaderd.

In Europa heerste ook het idee dat de Hollanders mogelijk achter de Seclusie zaten. De Franse diplomaat Graaf d'Estrades schreef in een brief aan Lodewijk XIV van 1661: *'et à l'égard de l'opposition que de Witt, avocat-général de Hollande, ancien ennemi de la maison d'Orange, y peut apporter, qu'il y a de quoi la faire cesser, parce qu'il a découvert par Thurloe, secrétaire d'États et confident de Cromwell, que ce de Witt, étant ambassadeur pour Mrs les États près de Cromwell, se servoit sans charge de leur nom pour l'irriter contre la maison d'Orange; et ainsi par cet artifice, pendant tout les temps de son ambassade, il a été le promoteur de tous les désastres qui sont arrivés à cette maison, dont il a toutes les pièces justificatives, qu'il menace de produire à Mrs les États s'il ne change de conduite sur les intérêts du Prince, laquelle menace il croit suffisante pour l'obliger à prendre le parti qu'il voudra.....'*⁶⁷.

De Witt heeft door zijn opstelling een zeer gevaarlijk spel gespeeld. Ondanks het feit dat andere provinciën om informatie bleven vragen, wilde hij die niet geven. Hij vond dat het om een *'pure provinciaal'* aangelegenheid ging die niet in *'.. één opzigt de generaliteit of eenig ander gewest betref..'* Sypesteyn stelde zelfs dat Van Beverningk en Nieupoort zover zijn gegaan dat ze een verdrag hadden afgesloten waarvan de Staten-Generaal niet volledig op de hoogte waren en waartoe ze zelfs onbevoegd waren. Door dit optreden en door hoe De Witt dit vervolgd heeft, kwam de macht steeds meer in handen te liggen van één persoon: de raadspensionaris. De tegenstanders van de Witt kregen door deze gang van zaken steeds meer de overtuiging dat alleen de macht van Holland belangrijk was en de rechten van de rest van de republiek hieraan ondergeschikt waren⁶⁸.

Had De Witt op dat moment moeten laten horen hoe het nu werkelijk gegaan was rondom de Seclusie? Volgens Sypesteyn was dat niet verstandig. De tijd was hiervoor niet rijp. Zowel de Staten-Generaal als de Staten van Holland waren niet bereid het goede van het handelen in te zien omdat

---

en in een brief van De Witt aan Van Beverningk 5 juni 1654:

'...ende om UEd. bekent te maecken, dat ick ontrent 10 of 12 daegen geleden, alhier vernomen hebbe, dat de Heere Jongest al aen syn Exc, graeff Willem soude hebben geschreven, uit Ued. verstaen te hebben, dat deselve over de bekende saecke met den Heere van Obdam en my soude hebben gecorrespondeert, 't welck by sommige geduyt wort, als off wy de saecke van den aenbeginne aen in dier voegen soudon hebben beleydt, en dat daerover tusschen ons correspondentie soude syn geweest, alvorens de regeringe van Hollandt daarvan kennisse heeft gehad'

⁶⁶ *Ibidem*, 14

⁶⁷ *Ibidem*, 17

⁶⁸ *Ibidem*, 44

beide misleid waren. De Witt probeerde in de daarop volgende jaren op velerlei manieren de publieke opinie goed te stemmen. Zelfs werd gedacht om de Fransen in dit proces te betrekken. Op 28 augustus 1654 schreef De Witt met het doel om de Fransen hierbij te gebruiken om 'aale de woelerijen alhier ténemaal te doen cessen'⁶⁹. Zelfs bij het intrekken van de Akte in 1660 probeerde De Witt bij een verklaring bij Karel II los te krijgen waarin de uitsluiting van de Oranjes Cromwell in de mond gelegd werd⁷⁰.

De Witt stelde in zijn brief van 22 mei 1654:

Ik meen, dat UEd. Wel hebben gedaan de akte zoo lang stillekens onder zich te hebben gehouden, en in cas de zaak in 't geheel kan worden geësquiveerd, meen ik alsnog dat zulks best zou wezen.

Hieruit blijkt dat De Witt nog steeds hoopte dat het verdrag met het artikel 12 geen doorgang hoefde te hebben. Verder blijkt uit een brief van de gezanten aan De Witt dat bij de Protector op aangedrongen was om van de vordering tot uitlevering van de acte af te zien⁷¹.

Uit het voorgaande blijkt wel duidelijk dat De Witt niet alles op alles gesteld had om de acte tegen te houden. De reden was volgens Sypesteyn niet het willen weren van de Oranjes, maar omdat op dat moment de vrede geheel afhankelijk was geworden van de akte. Was de akte niet geratificeerd dan verwachtte De Witt een voortzetting van de oorlog en dat zou desastreus zijn voor de Republiek en voor de Staten van Holland in het bijzonder. Verder stelde hij zelfs dat De Witt het offer dat Cromwell eiste en waarin hij alleen uit nood toestemde, niet te groot heeft geacht, om daartoe te geraken⁷².

Volgens Sypesteyn was de familieband met de Stuarts een belangrijke reden voor Cromwell om de acte door te drukken. Al was de financiële toestand van de Republiek door de voorwaarden van Cromwell al ernstig aangedaan en was het leger hierdoor ernstig verzwakt. Dat volgens Cromwell Holland alleen de Acte kon aannemen lag volgens Sypesteyn aan het feit dat hier de macht van de Republiek zetelde. Verder ging hij ervan uit dat de rest van de Republiek te zwak was om de Oranjes aan de macht te helpen. Zoals al eerder vermeld ging Cromwell ervan uit dat de Akte mogelijk zou kunnen leiden tot ongerechtigheden waardoor de Republiek weer verder verzwakt zou worden⁷³.

---

⁶⁹ *Ibidem*, Bijlagen, 95-97

⁷⁰ *Ibidem*, 50

⁷¹ *Ibidem*, Bijlagen, 85-86

⁷² *Ibidem*, 56

⁷³ *Ibidem*, 56-59

Op het moment van de geheime onderhandelingen tussen Van Beverningk en Cromwell was Willem II net drie jaar oud. Niet bepaald een leeftijd waarop iemand benoemd zou worden tot stadhouder of legerleider. Mogelijk werd gevreesd dat de prinses Royaal of Amalia van Solms als voogden gingen optreden en zo een sterk front tegen de regenten van Holland konden gaan vormen. Sypsteyn stelde in 1865 dat De Witt aanwijzen als auteur van de Seclusie voorbij gaat aan de '*... grote moeilijkheden en de ernstige en langdurige verwickelingen, waarin de Witt en zijne partij, door de uitlevering dier akte, betrokken werden*'. Verderop vermeldde Sypsteyn dat '*Het niet zou pleiten voor de doorzigt van een zoo uitstekend staatsman als de Witt, als hij in 1654 niet met reden beducht zou zijn geweest voor de gevolgen van de uitlevering eener akte ...*'. Hiermee bedoelde hij het als eenling binnen de Unie van Utrecht een verbintenis te sluiten met een vreemde mogendheid. Dit in een periode dat van allerlei kanten aangedrongen werd op verheffing van de prins. In 1653 stelde De Witt al dat de partij van de "Ware" Vrijheid maar een klein deel van de bevolking vertegenwoordigde en een groot deel van de bevolking voor de Oranjes was⁷⁴. Het bereiken van de vrede was voor de regenten daarom van levensbelang voor de "Ware" Vrijheid. Tevens was de uitgesproken bekommering van De Witt over de Acte een reden voor deze auteur om de acte niet toe te schrijven aan De Witt. De schrijver stelde ook dat men '*te vergeefs zal zoeken naar de reden, waarom dan toch de belangen van de Witt en zijne partij zouden zijn bevorderd kunnen worden....*'⁷⁵.

De wens tot vrede en het accepteren daarvan werd lang niet door iedereen binnen de Staten van Holland gedeeld. De stad Haarlem wilde de oorlog voortzetten totdat omstandigheden ontstonden waarmee redelijke condities afgedwongen konden worden. Van Beuningen, gezant van de Republiek in Zweden, vond dat de oorlog voortgezet moest worden. Hij stelde in een brief aan De Witt van 19 juli 1653 dat het land niet verloren moet gaan aan '*flaauwmoedigheid, slofheid en blindheid*'. Hij wenste liever te sterven dan de ondergang van zijn vaderland te beleven. Dit was volgens hem te voorkomen door een goede uitrusting van de vloot om aan de Engelsen het hoofd te kunnen bieden en door '*De Witt en zijn partijgenoten voor te gaan in het brengen van offers tot voortzetting van den oorlog*'⁷⁶. Zelfs in april 1654 zag hij in de toestand van de vloot, indien zover gevorderd als hij in 1653 wenste, een krachtig argument van gerustheid dan in de hoop op de welwillendheid der Engelse regering om vrede te maken. Een overwinning met de vloot zou de voorwaarden waaronder de vredesbesprekingen zouden plaatsvinden aanzienlijk verbeterd hebben. De positie van de Republiek had mogelijk verbeterd kunnen worden als De Witt de adviezen van Boreel en van Beuningen had

---

⁷⁴ *Ibidem*, 20

De Witt aan Van Beverningk op 11 juli 1653: '*Nauwlijks de 1000^e mensch van 't gemeen gepeupel was vrij van de opinie, dat er een hoofd wezen moet*'

⁷⁵ *Ibidem*, 60-63

⁷⁶ *Ibidem*, 67-68

opgevolgd en steun bij andere landen had gezocht⁷⁷. Gezien de toen bestaande omstandigheden, een nog niet heel stevige positie van de “Ware” Vrijheid in de Republiek, en een hiermee samenhangende sterker wordende roep om een Oranje en de oplopende schulden, was het verstandiger om snel een vredesverdrag te sluiten.

Conclusie

Vanaf het bekend worden van het bestaan van de Acte van Seclusie heeft zich een discussie ontsponnen uit welke pen deze acte is ontsproten. De eerste jaren was het idee dat de acte door Johan de Witt als vertegenwoordiger van de Staatsgezinden opgesteld zou zijn⁷⁸. In de loop van de eeuwen hebben steeds meer historici de overtuiging dat de Acte door Cromwell was opgesteld. Zo stelde Geyl in *Oranje en Stuart* dat (op basis van) de brieven van Van Beverningk voldoende zijn om dit te bewijzen en, *‘dat De Witt en Van Beverningk Cromwell het denkbeeld van de uitsluiting van Oranje zouden hebben ingeblazen, zoals hun weldra werd ingegeven, gelooft niemand meer’*. Japikse vond zelfs dat de bewering dat De Witt de Seclusie geschreven heeft *‘Het zoeken naar intrigues en geheime diplomatieke kronkelpaden- ook waar het pad heel effen was’* is en dat dit hele kwade gevolgen heeft gehad. Ondanks het feit dat de klerk van De Witt, Van Messen, toen deze als Oranje spion ontmaskerd was, hem hiervan zonder voldoende bewijs beschuldigd had stelde Japikse dat de naakte feiten voor zich spraken⁷⁹. Panhuysen had de overtuiging dat voor Cromwell de Seclusie heel belangrijk was en dat vrede zonder deze acte niet mogelijk was⁸⁰. Rowen zag echter een actieve rol van Johan de Witt bij het tot stand komen van de Seclusie⁸¹.

De stelligheid waarmee hierboven genoemde auteurs hun beweringen over de Seclusie doen moet mijn inziens wel enigszins genuanceerd worden.

De politieke situatie in de Republiek ten tijde van de vredesonderhandelingen kon niet los gezien worden van de ontwikkelingslijn van de voorafgaande vijftig jaar. De machtsstrijd begon met de executie van Oldenbarnevelt waardoor Maurits de macht naar zich toetrok, via de botsingen tussen Frederik Hendrik en de regenten van Holland, met als hoogtepunt de actie van Willem II tegen Amsterdam. Op het moment van de Seclusie was het alweer drie jaar geleden dat de Grote Vergadering besloten had dat geen stadhouder en/of vaste legerleider benoemd werd. De Regenten van de Ware Vrijheid waren nu aan de macht. De oorlog met Engeland en de hierdoor zeer gewenste vredesonderhandelingen gaven de regenten van de Ware Vrijheid de mogelijkheid om de bestaande

---

⁷⁷ *Ibidem*, 78

⁷⁸ Van der Plaat, *Eendracht als opdracht*, 111

⁷⁹ Japikse, *Johan de Witt*, 73

⁸⁰ Panhuysen, *De Ware Vrijheid*, 152

⁸¹ Van der Plaat, *Eendracht als opdracht*, 117

situatie verder te legitimeren. De vredesonderhandelingen konden nu gebruikt worden om in de Republiek, waar de Oranjepartij sterk aanwezig was, een definitieve oplossing voor het Oranjeprobleem te krijgen. Al moet wel opgemerkt worden dat De Witt buiten zijn bevoegdheden gehandeld heeft door zijn informatieplicht naar de Staten van Holland te ontduiken. Hij heeft modern gezegd het partijbelang boven het landsbelang gesteld⁸². Hieruit moet niet geconcludeerd worden dat de reputatie en voorspoed van de Republiek hem niets deden. Alleen kon hij zich hier pas aan wijden toen de positie van de “Ware” Vrijheid verstevigd was. In 1654 was de positie van zijn partij nog niet zo sterk als in latere jaren.

Hoe komt het dat in de afgelopen eeuwen geen bronnen gevonden zijn die het initiatief van de acte bij Johan de Witt legt? Gezien de grote Oranje factie in de Republiek, de gevoeligheid van de materie en de angst op ontdekking van geheime geschriften moet gedacht worden aan een mondelinge en geen schriftelijke instructie die Johan de Witt aan van Beverningk heeft meegegeven voordat de onderhandelingen met Engeland begonnen. Dat in de correspondentie tussen beide heren steeds melding gemaakt werd van de onwil van Cromwell om van de acte af te zien moet mogelijk ook wel gezien worden in dit licht. Gezien de beperkte mate van geheimhouding was openlijke correspondentie hierover zeer gevaarlijk en de kans op ontdekking van de ware bedoeling veel te groot om te riskeren. Vandaar dat zo over de acte gecorrespondeerd werd. Bijkomend is het probleem dat de brieven van Van Beverningk aan De Witt verloren zijn gegaan waardoor een volledig beeld niet te krijgen is⁸³.

Naast deze speculatie over de handelswijze van Johan de Witt zijn ook een aantal redenen te noemen waarom Cromwell minder nadrukkelijk moet worden genoemd als genius achter de Seclusie.

De vraag is waarom Cromwell het zo belangrijk vond dat geen Oranje op de hoogste positie van de Republiek belandde. De familieband tussen de Oranjes en de Stuarts werd als de belangrijkste reden gezien. Door deze band zouden de Oranjes de Stuarts steunen in hun pogingen om weer op de troon in Engeland te komen. Gezien de hierboven beschreven ontwikkelingen rondom de voogdij, de bezittingen van de Oranjes en de animositeit tussen de Mary Stuart en Amalia van Solms is het onwaarschijnlijk dat de Oranjes de Stuarts onvoorwaardelijk zouden steunen in hun streven om de kroon weer te verwerven. Naast de leeftijd van Willem III moest Cromwell ook op de hoogte geweest zijn van de onderlinge verdeeldheid bij de Oranjes. De directe angst voor een Oranje aan de macht in de Republiek moest om deze redenen niet groot geweest zijn.

---

⁸² Panhuysen, *De Ware Vrijheid*, 153.

Sypesteyn, *Geschiedkundige Bijdragen*, 83

⁸³ Japikse, *Johan de Witt*, 73

Cromwell wist ook dat het uit economische overwegingen beter was om tot een vrede op Engelse voorwaarden te komen. Hierbij moest niet al te hard worden onderhandeld want dan werd de kans vergroot dat de Republiek op zoek ging naar bondgenoten. Gedacht werd aan Frankrijk. Rond 1652 zat Frankrijk nog midden in de Fronde en was ook nog verwickeld in een oorlog met Spanje en was dus niet in staat een stevige vuist te maken. Frankrijk was in het geheel niet bereid uitgebreide steun aan Karel II te verlenen. Het was zelfs zo dat Frankrijk Karel II uit Frankrijk wilde hebben. Cromwell zal ook voor deze ontwikkelingen niet al te angstig geweest zijn.

Van Cromwell wordt steeds een beeld geschetst dat hij heel erg aan de Seclusie hing en dat zonder de Seclusie geen vrede voor hem mogelijk was. Dit wordt door de geheime briefwisseling tussen Thurloe en Cromwell ontkracht, want naast de schadevergoeding wilde Cromwell ook wel afzien van de Seclusie⁸⁴.

Hij had ook wel een goede reden waarom hij als initiatiefnemer van de Seclusie gezien kan worden. In de Republiek was de aanhang van de Oranjes heel groot. Cromwell wist dat het aannemen van de acte onrust zou geven in de Republiek. Deze binnenlandse verdeeldheid zou ertoe kunnen leiden dat de kracht van de Republiek zou afnemen waardoor haar positie als grote handelsnatie en concurrent van Engeland verzwakt zou worden.

Ondanks veelvuldig onderzoek is niet een duidelijke initiatiefnemer voor de Acte van Seclusie aan te wijzen. De in de literatuur genoemde redenen om Cromwell als initiatiefnemer aan te wijzen zijn met goede argumenten aan het wankelen te brengen. Dat Johan de Witt als mogelijk initiatiefnemer is aan te wijzen heeft duidelijk te maken uit de ontwikkelingen in de Republiek vanaf Oldenbarnevelt, de onderlinge verdeeldheid bij de Oranjes en Cromwell's bereidheid om water bij de wijn te doen, maar berust ook voor een deel op speculatie.

---

⁸⁴ Grosheide, *Cromwell*, 236

Literatuurlijst

Aitzema L., *Saken van state en oorlogh in ende omtrent de Vereenigde Nederlanden, beginnende met 't uytgaen van den trèves ende eyndigende 1669*. 14 delen; 'sGraven-Hage, 1657-1671.

Boogman J.C., "De raison d'état-politicus Johan de Witt". *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 90 (1975)379-407.

Braake S. ter, *Manifest van de ware vrijheid. De Deductie van Johan de Witt uit 1654*. Sonsbeek Publishers, Arnhem, 2009,192pp.

Bruijn R., *Varend Verleden. De Nederlandse oorlogsvloot in de zeventiende en achttiende eeuw*. Balans, Amsterdam,1998,304pp.

Deursen A.Th. van, *Maurits van Nassau 1567-1625, de winnaar die faalde*. Uitgeverij Bert Bakker, Amsterdam, 2005, 332pp.

Grosheide D., *Cromwell naar het Oordeel van zijn Nederlandse Tijdgenoten*. N.V. Noord-Hollandse Uitgevers Maatschappij, Amsterdam, 1951,270pp.

Geyl P., *Oranje en Stuart, 1641-167*. Van Loghum Slaterus' Uitgeversmaatschappij N.V., Arnhem, 1963,402pp.

Geyl P., *Het Stadhouderschap in de partij-literatuur onder de Witt*. Noord-Hollandse Uitgevers Maatschappij, Amsterdam, 1947,68pp.

Groenveld S., *De Prins voor Amsterdam. Reacties uit pamfletten op de aanslag van 1650*. Fibula-Van Dishoeck, Bussum, 1967,128pp.

Groenveld S., "The English Civil Wars as a Cause of the First Anglo-Dutch War, 1640-1652". *The Historical Journal* 30(1987),541-566

Israel J.I., *De Republiek, 1477-1806*. Van Wijnen, Franeker, 2 delen, 1996, 1368pp.

Japikse N., *Johan de Witt*, Meulenhoff & Co, Amsterdam, 1915, 359pp

Jones J.R., *The Anglo Dutch wars of the Seventeenth Century*. Longman, London, 1996,242pp.

Kossmann E.H., *Politieke theorie in het zeventiende-eeuwse Nederland*. Noord-Hollandse Uitgevers Maatschappij, Amsterdam,1960,108pp.

E.H. Kossmann, "The Dutch Republic". In: *The New Cambridge Modern History, V, The ascendancy of France, 1648-1688*. Cambridge University Press, 1969.

Miller J., *James II: A study in kingship*. Hove, East Sussex,1978,281pp.

Panhuysen L., *De Ware Vrijheid. De levens van Johan en Cornelis de Witt*. Olympus, Zwolle, 2005,27pp.

Plaat G. van der, *Eendracht als opdracht, Lieuwe van Aitzema's bijdrage aan het publieke debat in de zeventiende-eeuwse Republiek*. Uitgeverij Verloren, Hilversum, 2003,264pp.

Poelhekke J.J., *Frederik Hendrik, Prins van Oranje, een biografisch drieluik*. De Walburg Pers Zutphen, 1978, 608pp.

Rommelse G., "Mercantilisme in de politieke ideologie van de Ware Vrijheid (1650-1672)", *Holland* 40(2008),97-113.

Rowen H.H., *Johan de Witt, Staatsman van de 'Ware Vrijheid'*, Uitgeverij Martinus Nijhoff, Leiden, 1985,285pp.

Sypesteun J.W. van, *Geschiedkundige Bijdragen, tweede aflevering. De Gebroeders Van Kleef, 's-Gravenhage*, 1865,228pp.

Troost W., *Stadhouder-koning Willem III, een politieke bibliografie*. Hilversum Verloren, 2001,331pp.

T. Venning, *Cromwellian Foreign Policy*. St Martin's Press, New York, 1995,324pp.